

МЗВ

3719-р

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

МАШТАКОВА НАТАЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 81'373.24 : 82-84(043.3)

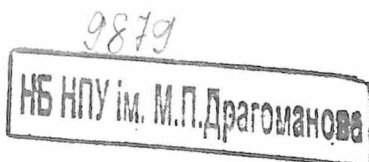
ЛІНГВОКОГНІТИВНА І ПРАГМАТИЧНА ПРИРОДА
ПРИСЛІВ'ЇВ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ПРИКМЕТ
(на матеріалі німецької, англійської, української та російської мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник доктор філологічних наук, доцент
Толчеєва Тетяна Станіславівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри загального мовознавства і германістики

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
Єрмоленко Сергій Семенович,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу загального мовознавства

кандидат філологічних наук
Вялікова Олена Олександрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра загального і порівняльного мовознавства
та новогрецької філології, доцент

Захист відбудеться "16" грудня 2013 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий "15" листопада 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертація присвячена вивченню лінгвокогнітивної і прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській та російській мовах. У роботі класифіковано прислів'я з семантикою прикмет у шість фразеосемантичних груп (далі – ФСГ): “Небесні об’єкти та їхні ознаки”, “Метеорологічні явища”, “Тваринний світ”, “Рослинний світ”, “Назви часових відрізків”, “Геортоніми” у всіх зіставлюваних мовах; змодельовано універсальний концепт НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ, представлений предметним й акціональним фреймами; репрезентовано семантико-синтаксичні моделі прислів'їв із семантикою прикмет як асертивні і директивні (прескриптивні і сугестивні) типи мовленнєвих актів (далі – МА).

Сучасна когнітивна семантика демонструє тенденцію до взаємодії з прагматикою і лінгвокультурологією (Н. Арутюнова, С. Воркачов, Т. Радзівська, В. Телія, G. Peukes, W. Fleischer, R. Honeck, W. Mieder). Об’єктом такого комплексного підходу все частіше стають фразеологічні одиниці, з-поміж яких особливе місце посідають *паремії* – від гр. *παροιμία* (Г. Пермяков, W. Mieder, R. J. V. Soares) – прислів'я, приказки, приповідки, афористичні висловлювання (С. Я. Єрмоленко) – і які дослідники вже аналізували у різних мовах: японській, англійській, українській та російській (В. Пирогов); німецькій і лезгинській (І. Залова); російській, німецькій і кабардино-черкеській (Б. Кашароков); французькій, англійській і російській (З. Юсупова); українській та італійській (О. Близнюк) тощо.

Особливий статус у пареміологічних фондах мов мають *паремії з прогностичною функцією* (Є. Павлова) – *прикмети* (Н. Іванова), *народні прикмети* (К. Вагнер, М. Закіров), що як предмет наукового спостереження виокремилися у другій половині ХХ ст. на теренах етнографії і фольклористики (В. Гнатюк, М. Русин та ін.). У мовознавчих працях українських і російських дослідників прикмети витлумачено через узагальнене поняття-гіперонім, як-от: *календарна паремія*, або *прислів'я календарного циклу* (Т. Агапкіна, С. С. Єрмоленко, Т. Погрібна, С. Толстая). У германістиці дескрипція “прикмета” на позначення різновидів фразеологічних одиниць окремо не вживається, а входить до складу таких образних висловів, як прислів'я і приказки. Зокрема, в англійській мові народні вислови про погоду мають назву *weatherproverbs* (прислів'я про передбачення погоди), у німецькій – наявні два позначення: *Wetterregeln* (правила про погоду) і *Bauernregeln* (селянські правила) (W. Mieder, E. Binder).

З огляду на таку постановку проблеми паремійні одиниці, що виконують прогностичну функцію, у дисертації кваліфіковано як *прислів'я з семантикою прикмет*, що мають, з одного боку, лінгвокогнітивну природу, адже є тими структурами свідомості носіїв європейських мов, які відображають їх здатність передбачати події і явища навколишньої дійсності, транслюючи наступним поколінням, а з іншого, – прагматичну, оскільки є синтаксично стійкими народними висловами, утвореними за моделями асертивних і директивних (прескриптивних і сугестивних) мовленнєвих актів. Цей фрагмент пареміології з позицій обох підходів потребує глибокого наукового осмислення, передусім на матеріалі далекоспоріднених мов, відкриваючи нові перспективи для міждисциплінарного системного вивчення зіставної етнофразеології.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена загальними тенденціями сучасних антропоцентричних студій до вивчення мови як засобу трансляції національної культури, розкриття ментальності етносів шляхом аналізу тих мовних одиниць, що найбільшою мірою акумулювали у своїй семантиці культурні релікти нації, з-поміж яких – повір'я, прогнози, обрядодії тощо. У зв'язку з цим актуальним є висвітлення лінгвокогнітивної і прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет у далекоспоріднених мовах, яке дасть змогу простежити насамперед ті універсальні закономірності відображення культурних надбань у свідомості носіїв європейських мов, що зумовлені спільними процесами і механізмами когнітивного моделювання явищ навколишнього світу, а також відмінності, пов'язані зі специфікою кожної з мов, в якій аналізуються ці одиниці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом “Дослідження проблем гуманітарних наук”. Дисертаційна робота є складовою частиною наукової теми кафедри загального мовознавства і германістики Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова “Зіставно-типологічне вивчення мов у синхронії і діячності” (тему дисертації затверджено вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова, протокол № 6 від 25 січня 2011 року; перезатверджено на засіданні спеціалізованої вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 3 від 11 червня 2013 року).

Мета дисертаційної роботи – розкрити лінгвокогнітивну і прагматичну природу прислів'їв із семантикою прикмет шляхом виявлення їх універсальних і національно-культурних ознак у німецькій, англійській, українській і російській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- визначити теоретичні засади вивчення прислів'їв у зіставному мовознавстві;
 - розробити комплексну методику дослідження лінгвокогнітивної і прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет у далекоспоріднених мовах;
 - розкрити лінгвокогнітивну природу прислів'їв із семантикою прикмет шляхом їх класифікації у фразеосемантичні групи та концептуалізації як структур представлення знань, які відображають здатність германських та слов'янських етносів до прогнозування подій;
 - здійснити фреймове моделювання прислів'їв із семантикою прикмет у структурі концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ у німецькій, англійській, українській та російській мовах;
 - скласифікувати прислів'я з семантикою прикмет за типами мовленнєвих актів для виявлення їх прагматичної природи;
 - виявити загальні тенденції у лінгвокогнітивному і прагматичному моделюванні прислів'їв із семантикою прикмет та відмінності у їх національно-культурних варіантах.
- Об'єкт дослідження** – прислів'я з семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській, російській мовах.

Предмет дослідження – фразеосемантична і фреймова організація прислів'їв із семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській та російській мовах, а також їх стратифікація як мовленнєвих актів.

Матеріалом дослідження є 1000 прислів'їв із семантикою прикмет (по 250 од.) із фольклорних збірників: а) німецькомовних (“*Bauern- und Wetterregeln*”, E. Binder, 2009; “*Mit Bauernregeln durch das Jahr*”, G. Haddenbach, 1998); б) англкомовних (інтернет-ресурси: “*Weather Proverbs*”, D. Marvin, 1916; “*Simply a collection of weather folklore*”); в) україномовних (“*Українські приказки, прислів'я і таке інше*”, М. Номис, 1989–1991; “*Люба моя Україна. Свята, традиції, звичаї, обряди, прикмети та повір'я українського народу*”, М. Шкода, 2008; “*Етнографічний збірник. Галицько-руські народні приповідки*”, І. Франко, 1901–1910, Т. 10, 16, 23, 24, 28); г) російськомовних (“*Народный месяцеслов: пословицы, поговорки, приметы, присловья о временах года и о погоде*”, Г. Рыженков, 1991; “*Народное наследие о приметах погоды: Календарь*”, А. Лютин, 1993; “*Чувашские приметы о погоде и ее влияние на хозяйство*”, А. Смоленский, 1992).

Методи дослідження. *Метод семантичної ідентифікації* дав змогу визначити семантичну приналежність досліджуваних одиниць до певної фразеосемантичної грипи, мікрогрупи; *методика компонентного аналізу* – виявити на основі складників у прислів'ях із семантикою прикмет фонув, безеквівалентну та конотативно-образну лексику; *методика фреймового моделювання* застосована для розкриття змісту універсального концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ у складі слотів першого (містять основні й периферійні вербалізатори фразеосемантичних груп прислів'їв із семантикою прикмет та культурологічно релевантні групи лексики) та другого порядків (відношення між компонентами пропозицій у структурі прислів'їв із семантикою прикмет); *метод структурно-семантичного моделювання* (за В. Мокієнком) використано для визначення синтаксичної організації прислів'їв із семантикою прикмет як реченнєвих одиниць, які мають свою структуру; елементи *прагмасемантичного аналізу* дали змогу класифікувати прислів'я з семантикою прикмет за типами мовленнєвих актів; *зіставний метод* сприяв визначенню загальних закономірностей у лінгвокогнітивній і прагматичній природі прислів'їв із семантикою прикмет у досліджуваних мовах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації на основі розкриття лінгвокогнітивної та прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет *уперше виявлено* лінгвокогнітивну природу прислів'їв із семантикою прикмет, яка виражена в однаковій здатності свідомості носіїв німецької, англійської, української та російської мов передбачати явища навколишнього світу, а також національно-культурні особливості позамовних факторів впливу на формування мотиваційно-ціннісної сфери (нім. – педантизм, практичність, увага до промислів і міфології; англ. – потреба в диференціації добового циклу, увага до морських професій; укр. – богобоязливість, зосередження на релігійній символіці; рос. – акцентуалізація на деталях природи, скептицизм); *скласифіковано* прислів'я з семантикою прикмет далекоспоріднених мов на основі узагальненої семантики у спільні ФСГ (“*Небесні об'єкти та їхні ознаки*”, “*Метеорологічні явища*”, “*Тваринний світ*”, “*Рослинний світ*”, “*Назви часових відрізків*”, “*Геортоніми*”); *уперше змодельовано* структуру універсального концепту

НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ, представлену предметноцентричним й акціональним фреймами у чотирьох мовах; *репрезентовано* семантико-синтаксичні моделі прислів'їв із семантикою прикмет і на їх основі встановлено два типи мовленнєвих актів – асертивні і директивні (прескриптивні і сугестивні); *вдосконалено* метод когнітивної інтерпретації у частині доповнення цієї процедури елементами фреймового моделювання; *дістала подальшого розвитку* теорія загального мовознавства в аспекті поглиблення положень структуралізму, пов'язаних з формалізацією мовних явищ, та їх інтерпретація крізь призму антропоцентричного когнітивізму і прагматики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування у нормативних курсах зі вступу до мовознавства (розділи “Лексика і фразеологія”, “Граматики”), загального мовознавства (розділи “Комунікативна лінгвістика”, “Мова і мислення”, “Структура мови”, “Фразеологічний проміжний рівень мови”, “Граматична система мови”, “Лексико-семантична структура мови”), основ зіставного мовознавства (розділ “Зіставна лексикологія і фразеологія”), сучасної української літературної мови (розділи “Лексикологія”, “Фразеологія”), сучасної російської літературної мови (розділи “Лексикологія”, “Фразеологія”), теорії та практики перекладу (розділи “Письмовий переклад”, “Теорія та практика перекладу з української мови на англійську”), лексикології англійської мови (розділ “Англійська фразеологія”), лексикології німецької мови (розділ “Фразеологія як лінгвістична дисципліна. Характеристика фразеологічних одиниць сучасної німецької мови”), теорії та практики перекладу (розділи “Письмовий переклад”, “Теорія та практика перекладу з української мови на англійську”, “Теорія та практика перекладу з української мови на німецьку”), лінгвокраїнознавства, теорії міжкультурної комунікації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у доповідях на *n'яти* міжнародних наукових конференціях: “Загальні проблеми фразеології” (Горлівка, 2011 р.), “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2012 р.), “Мова. Культура. Комунікація: На перехресті світів” (Чернігів, 2012 р.), “Лингвистические и культурологические традиции и инновации” (Томськ, 2012 р.); “Мир языка – мир в языке”, пам'яті професора Михайла Якимовича Брицина, (Київ, 2012 р.); на *одній* всеукраїнській науковій конференції “Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу” (Житомир, 2012 р.); на *трьох* щорічних звітно-наукових конференціях викладачів, аспірантів, докторантів університету НПУ ім. М. П. Драгоманова за підсумками наукових досліджень 2010–2012 років “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2011–2013 рр.). Дисертаційна робота обговорювалася на засіданнях кафедри загального мовознавства і германістики Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження викладено у *десятьох* публікаціях, *шість* із яких опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, *одну* – у міжнародному збірнику, а також тезах доповідей *трьох* міжнародних наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій – 2,2 др. арк.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списків використаної літератури (318 позицій, із них 42 – іноземних видання), джерел ілюстративного матеріалу (10 найменувань). Обсяг основного тексту дисертації – 192 сторінки, загальний обсяг роботи – 240 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, сформульовано мету і завдання роботи, визначено методи, об'єкт і предмет дослідження, окреслено джерельний матеріал і наукову новизну, практичне значення праці, подано відомості про апробацію основних положень дисертації, а також структуру та обсяг.

Перший розділ “Теоретичні засади вивчення прислів'їв із семантикою прикмет у зіставному мовознавстві” присвячений аналізу теоретичних напрацювань у царині фразеології, зокрема з'ясуванню статусу прислів'я як особливої мовної одиниці, його диференціація з приказкою; розгляду прислів'їв із семантикою прикмет у зіставному аспекті, а також виявлено когнітивну та прагматичну природу прислів'їв із семантикою прикмет у досліджуваних мовах.

У традиційній і новітній фразеології науковці по-різному визначають статус прислів'я, зокрема як “результат згущення думки” (О. Потебня), “продукт народної творчості, художній текст” (В. Телія), “семіотичний знак” (Л. Савенкова) тощо. Окрему і досі не розв'язану проблему становить місце прислів'їв у фразеологічній системі, а у зв'язку з цим і співвідношення таких понять, як *прислів'я*, *приказка*, *паремія*. Паремію сучасні лінгвісти розглядають як родовий термін щодо *прислів'я* (Г. Пермяков, Л. Савенкова). Такий підхід прийнято і в цій дисертаційній праці, оскільки дозволяє відмежувати прислів'я від фразеологізмів у вузькому розумінні (виражають одне поняття) й об'єднати їх в одне типологічне ціле в рамках фразеології на підставі наявності реченнєвої структури й семантичних ознак (предикативно позначають узагальнений досвід, сентенції тощо).

Важливе значення для з'ясування статусу паремій мала теорія кліше, розроблена російським пареміологом Г. Пермяковим, де з-поміж пареміологічних одиниць він виділяє ті, що виконують прогностичну функцію, іменуючи їх *прикметами*, які за ознаками своєї зовнішньої структури належать до клішованих фразових фольклорних форм із замкненою будовою речень.

Слідом за Г. Пермяковим, у паремійному фонді виділяємо *прислів'я з семантикою прикмет* як паремії з домінантною прогностичною функцією, яким властива лінгвокогнітивна природа, адже вони є структурами свідомості людини, що розкривають її здатність до прогнозування явищ і подій навколишньої дійсності. *Лінгвокогнітивна природа* прислів'їв із семантикою прикмет, їх функціонування пов'язані з виникненням і перетворенням певних інформаційних структур унаслідок пізнавальної діяльності людини. Прислів'я з семантикою прикмет – наочний приклад такої пізнавальної діяльності, тобто уявлень та поглядів носіїв мови про дійсність, за допомогою яких відбувається вербалізація почуттів, емоційних оцінок, яскравих та влучних характеристик людини, предметів, явищ.

Прислів'я з семантикою прикмет мають *прагматичну природу*, оскільки синтаксично є стійкими народними висловами, що реалізуються за моделями асертивних і директивних (прескриптивних і сугестивних) мовленнєвих актів. Прислів'я з семантикою прикмет виконують комунікативно-прагматичні функції, які виявляють позицію мовця, засоби інтерпретації інформації. У прислів'ях із семантикою прикмет як МА семантика прогнозу послаблена, натомість актуалізована прагматична функція, тобто спрямованість на зміну поведінки адресата (М. Кулькова, Т. Погрібна). Комунікативний ефект прислів'їв із семантикою прикмет в умовах певного МА характеризується оцінністю, емотивністю та мотивованістю. Зіставлення прислів'їв із семантикою прикмет висвітлюють національну своєрідність певного народу, що дає змогу виявити специфіку образного відображення, властиву досліджуваному етнокультурному континууму.

Отже, прислів'я з семантикою прикмет як мовне явище є самостійним і повноправним жанровим утворенням. Це паремійна одиниця, яка має давнє походження, пов'язане з потребами людини відстежувати й узагальнювати зв'язки між часто повторюваними явищами дійсності, що допомагає їй у повсякденній діяльності. Це вид паремій із притаманними йому специфічними функціями (прогнозування), змістовим наповненням (ФСГ) і структурою (мікротекстове утворення).

Чинники екстралінгвального порядку, спільні для далекоспоріднених мов і культур (історія народу (етносу), геокліматичні умови, тип ландшафту, фауна і флора, побутові звичаї і трудова діяльність, матеріальна культура, фольклорні традиції, обрядовість, релігійні / поганські вірування) визначають національну своєрідність мови. У контексті цих факторів зв'язки між повторюваними явищами, які спостерігає людина, зафіксовані у прислів'ях із семантикою прикмет досліджуваних мов.

У другому розділі "**Методологічна база аналізу прислів'їв із семантикою прикмет у далекоспоріднених мовах**" акцентовано увагу на розгляді основних підходів та методологічних засад до вивчення когнітивної і прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет; розроблено методіку комплексного аналізу прислів'їв із семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській та російській мовах.

У сучасному мовознавстві окреслено нові аспекти досліджень ФО, зокрема і прислів'їв із семантикою прикмет, які передбачають використання як новітніх, так і традиційних методик. З'ясування лінгвокогнітивної та прагматичної природи корпусу прислів'їв із семантикою прикмет далекоспоріднених мов зумовили застосування таких підходів: *дедуктивного*, що за вихідні дані обирає формальні й змістові ознаки прислів'їв аналізованого типу; *антропоцентричного*, який дає можливість аналізувати мовний фонд прислів'їв із семантикою прикмет через систему цінностей культури (Д. Добровольський, Ю. Караулов, Ю. Степанов); *лінгвокультурологічного* й *етнолінгвістичного*, які зорієнтовані на розгляд прислів'їв із семантикою прикмет як складових мовної картини світу через взаємодію лінгвокогнітивних і культурних явищ (А. Вежбицька, В. Воробйов, В. Кононенко, О. Кубрякова, О. Селіванова).

Постановка завдань дослідження передбачає оптимальний вибір методів і методик, комплексне й поетапне застосування яких використано в роботі.

На *першому етапі*, беручи за основу *метод семантичної ідентифікації*, встановлено спільні для німецької, англійської, української та російської мов фразеосемантичні групи прислів'їв із семантикою прикмет за схожістю їх узагальненої семантики.

На *другому етапі* за допомогою *методики компонентного аналізу та елементів лінгвокультурологічного та етнолінгвістичного аналізу* здійснено аналіз фонової, безеквівалентної, конотативно-образної лексики у складі прислів'їв із семантикою прикмет як культурологічного потенціалу зіставлюваних мов.

Третій етап передбачав установаження лінгвокогнітивних, а звідси, і лінгвокультурологічних особливостей прислів'їв із семантикою прикмет на основі *методики фреймового моделювання*. Як результат, змодельовано фреймову структуру універсального концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ на матеріалі далекоспоріднених мов. Структурно-семантична сутність аналізованих прислів'їв дозволила репрезентувати ці одиниці через предметноцентричний й акціональний тип фреймової побудови (за С. Жаботинською).

На *четвертому етапі метод структурно-семантичного моделювання* (за В. Мокієнком) дав змогу представити типові семантико-синтаксичні моделі прислів'їв із семантикою прикмет як реченисвих одиниць, що мають свою організацію. Використовуючи *елементи прагмасемантичного аналізу*, виявлено два типи мовленнєвих актів (асертивний та директивний) прислів'їв із семантикою прикмет крізь призму їх комунікативно-прагматичної природи.

На *п'ятому етапі* за допомогою *зіставного методу* встановлено ті універсальні закономірності відображення культурних надбань у свідомості носіїв європейських мов, що зумовлені спільними процесами і механізмами когнітивного моделювання явищ навколишнього світу, а також відмінності, пов'язані зі специфікою кожної з мов, в якій прислів'я з семантикою прикмет набули вербалізації.

Елементи *кількісного методу* використано при підрахунку компонентного наповнення кожної ФСГ, мікрогрупи, розподілі типів МА – асертивів і директивів (прескриптивів, сугестивів) серед прислів'їв із семантикою прикмет у зіставлюваних мовах.

У *третьому розділі “Лінгвокогнітивна природа прислів'їв із семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській та російській мовах”* класифіковано прислів'я з семантикою прикмет у ФСГ; охарактеризовано фонову, безеквівалентну й конотативно-образну лексику у складі прислів'їв із семантикою прикмет німецької, англійської, української та російської мов; представлено фреймову структуру універсального концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ у складі слотів першого та другого порядків зіставлюваних мов.

За спільною семантичною ознакою (Ю. Прадід) виявлено такі ФСГ прислів'їв із семантикою прикмет: “Небесні об'єкти та їхні ознаки”, “Метеорологічні явища”, “Тваринний світ”, “Рослинний світ”, “Назви часових відрізків”, “Геортоніми” у німецькій, англійській, українській і російській мовах:

1. “Небесні об’єкти та їхні ознаки”. Носії досліджуваних мовних континуумів в основному спостерігають погоду за такими небесними об’єктами, як сонце, місяць, зорі: нім. *Wenn ein kleiner Hof steht um die Sonne, wird bald der Regen herniederfallen*; англ. *Near full moon a misty sunrise bodes fair weather and cloudless sky*; укр. Червонобагрянці зорі звечора – на негоду; рос. *Солнце выходит столбом: зимой – к морозу, летом – к теплу*.

2. “Метеорологічні явища”. Ця ФСГ представлена найбільш характерними прислів’ями з семантикою прикмет для кожної із аналізованих мов, зважаючи на географічні чинники: нім. *Mit Ostwind – schön Wetter beginnt*; англ. *When the wind is in the East, then the fishes bite the least*; укр. *Вунала роса, туман уранці – ознака доброї погоди*; рос. *Гром гремит, пока дождь не пойдет*. У складі цієї ФСГ виділено мікрогрупи “Назви опадів”, “Небо і хмари”, “Назви температурних режимів” тощо.

3. “Тваринний світ”. У представленій ФСГ у складі прислів’їв із семантикою прикмет виявлено назви на позначення диких і домашніх тварин. ФСГ “Тваринний світ” диференційована на мікрогрупи фаунономів: а) “Назви птахів”, що охоплює велику кількість назв пташиного світу: нім. *Wie lange die Lerche vor Lichtmess singen will, so lange muss sie nach Lichtmess schweigen*; англ. *If robins are seen near houses, it is a sign of rain*; укр. *Жайворони високо в небі довго співають – на погоду, а якщо зранку вони мовчать – чекай дощу*; рос. *Если вороны летают стаями высоко, поднимаются под тучи – к ненастью*; б) “Назви звірів”, де маємо номени на позначення диких і домашніх тварин: нім. *Trägt der Hase lang sein Sommerkleid, ist der Winter noch sehr weit*; англ. *Horses run fast before a violent storm or before windy conditions*; укр. *Вівці стукаються лобами – на сильний вітер*; рос. *Жеребенок очень много валяется (играет) – к дождю*; в) “Назви комах” з різноманітністю ентомологічної семантики у кожній із мов: нім. *Ameisen und Spinnen auf alten Pfaden, dann wird das Wetter gut geraten*; англ. *Crickets are lively, spiders leave their nest before a rain*; укр. *Бджоли сидять на стінках вуликів – на велику жару*; рос. *Комары летают роем, жуки проносятся с жужжанием – к ведру*; г) “Назви риб”, де спостерігаємо вживання родової назви і поширення її в основному в германських мовах (хоча наявні поодинокі одиниці і в слов’янських мовах): нім. *Geht der Fisch nicht an die Angel, ist an Regen bald kein Mangel*; англ. *Trout jump high when a rain is nigh*; укр. *На Теплопо Олекси (17 Березія) щука риба лід хвостом розбиває*; рос. *Почув грозу, плотва уходит на дно*.

4. ФСГ “Рослинний світ” представлена такими прислів’ями з семантикою прикмет: нім. *Im Mai zartes und duftiges Gras gibt gute Milch ohne Unterlass*; англ. *If the oak before the ash come out, there has been or there will be drought*; укр. *Якщо весною береза раніше за вільху листя викине – літо буде сухим, а коли вільха першою розвіється – замучать дощі й холод*; рос. *Если у вяза (жимолости) много цвета, уродится греча*.

5. ФСГ “Назви часових відрізків” представлена прислів’ями з семантикою прикмет, що містять хронологічні маркери і є національно-маркованими: а) у нім. мові часові відрізки репрезентовані хронолексемами зі сфер “Мисливство”, “Рибальство”, “Селянські правила”: *Hundstage hell und klar, deuten auf ein gutes Jahr; Wie das Wetter, wenn der Hundstern aufgeht, so wird es bleiben, bis er untergeht*. Культуромовну конотацію мають аналітичні назви часових відрізків, пов’язані

зі специфікою словотворення цієї мови (основоскладання й аглютинація коренів): *Die Erde muss ein Bettuch haben, soll sie der Winterschlummer laben*; б) в англ. мові через практицизм і важливість короточасних прогнозів часто вживані назви днів тижня, природно не пов'язані з річним або добовим циклом: *A fine Saturday, a fine Sunday; a fine Sunday, a fine week*; назви частин доби як об'єкти спостережень: *A misty morning may have a fine day*. Короткі часові відрізки мають характерні безеквівалентні назви: *If it rains before daybreak it will cease before eight o'clock in the morning*; в) особливості категорії темпоральності в укр. мові зrealізовані діалектними назвами часових реалій: *На Обрітєння (24-го лютого) обертаються птиці до гнізда, хлібороби до плугів*; загальними назвами з етимологічною семантикою 'час': *Ластівки вилітають, годинку обіцяють*; г) специфічна риса рос. мови – прикладкові характеристики: *Январь-батюшка год начинает, зиму величает* та оказіоналізми-предикативи: *Коли в августє грибовно, то и хлебовно*.

6. У контексті контактів церковного і народно-традиційного лінгвокультурного кодів прислів'я з семантикою прикмет об'єднано у ФСГ "Геортоніми", представлену назвами власне свят і днів, номінованих за іменами святих: а) у німецьких прислів'ях із семантикою прикмет в уживанні імен святих присутній атрибут *Sankt*, що свідчить про високу повагу й відтінок урочистості. У слов'янських мовах народне відображення лику святих конотативно применшене, пор. нім.: *Sankt Markus Kornähren bringen muss; Gibt's an Sankt Eulalia Sonnenschein, bringt's viel Obst und guten Wein* і рос. *Трециум Варюха – береги нос и ухо!*; б) високі конотативні реєстри при називанні святих зафіксовано у прислів'ях із семантикою прикмет в англійській мові: *St. Mamertius, St. Pancras, and St. Gervais do not pass without frost*; в) в українських прислів'ях із семантикою прикмет агіоніми засвідчують нейтральну або конотативно применшену форму: *До Юр'я сіна і в дурня, а на Миколу подавай та й вила поховай; Варвара заварить, а Сава засолить, а Микола поставить кола*. Національно-ментальний колорит підсилюють діалектні назви свят: *Петрівка на хліб катівка; Коли на Громницю півень не нап'ється водиці, то на Юр'я віл не наїється травиці*; г) специфіка російських прислів'їв із семантикою прикмет – наявність варіантів імені святого та постійних характеристик, у яких часто відображені типові погодні умови цього дня, напр.: *Если на Спиридонов день солнышко играет – будут на Святках дни ясные*. Виразна відмінність аналізованого різновиду одиниць – знижена конотація імен святих та характеристики-прикладки: *Каков Антон-вихревей, таков и октябрь*.

Найважливішими лексичними маркерами, що актуалізують у свідомості зв'язок між елементами лексичної системи і співвідносними з ними явищами дійсності, є фонова, безеквівалентна та конотативно-образна лексика (С. Верещагін, В. Костомаров). У складі прислів'їв із семантикою прикмет така лексика виявляє свої особливості.

Так, визначаючи фонову лексику як таку, що називає етнічно забарвлені реалії, фіксуємо такі особливості у кожній із досліджуваних мов: 1. У нім. мові функцію фонових лексем виконують переважно номені за родом діяльності (рибалка та мисливець), декоративних та плодкових рослин, які майже не вживані у слов'ян: *Nasse Jäger, trockne Fischer – schlechtes Geschäft; Ist der Lorenz gut und fein, wird es auch die Traube sein*; 2. В англ. мові фонова лексика менш виявлена:

If the halo is seen round the moon on Sunday (night), it will rain the day following; 3. В українській паремійній спадщині виявлено наступну фонову лексику, напр.: *Сухий Марець, мокрий Май – буде жито коби (якби) гай* 4. В рос. мові фіксуємо таку фонову лексику, напр.: *У вороны поясница ломит – накаркает дождь*.

Безеквівалентна лексика у складі прислів'їв із семантикою прикмет німецької, англійської, української та російської мов містить номінації, характерні тільки для певної культури. Напр. нім. *Wenn der Hornung warm uns macht, friert's im Mai noch gern bei Nacht*; англ. *A red evening and a white morning, rejoice the pilgrim*; укр. *Птаство добивається до хати, ховається під стріхи – на хуртовину*. Унікальними є українські діалектизми: *Як миша ість ролот, так буде хліб дорог; а як гузир, то нема дороги*; рос. *Если самовар шумит, будет дождь*.

Конотативно-образний компонент у складі прислів'їв із семантикою прикмет розглядається широко: від метафоричних перенесень до їх стилістично модифікованої формальної структури (переважно ритм і рима). Експресивно-образні забарвлення, репрезентовані римою і ритмом, домінують у германських мовах, хоча присутні і в слов'янських: нім. *Ziehen die wilden Gänse und Enten fort, ist der Winter bald am Ort*; англ. *Birds flying low, Expect rain and a blow*; укр. *Птається лютий, чи добре обумий*; рос. *Петр-Павел час убавил, Илья-Пророк два уволок*. Особливість германських мов – вживання віршованих фольклорних форм, напр. англ. *If the cock moults before the hen, We shall have weather thick and thin; But if the hen moults before the cock, We shall have weather as hard as a block*. Метафоричні і метонімічні конструкції, епітети-характеристики тощо порівняно частіше трапляються у слов'янських прислів'ях із семантикою прикмет, хоча наявні й у германських, напр.: а) метафори (для нім. і англ. мов характерні “стерті” метафори): нім. *Simon und Juda, die zwei führen oft Schnee herbei*; англ. *The full moon brings fair weather*; укр. *Варвара ночі ввірвала*; рос. *Если небо сметанится, будет дождь*; б) метонімії: нім. *Auf Lichtmess hat der Bauer lieber den Wolf im Schafstall als die Sonne*; англ. *A dry March never brings its bread*; укр. *Мовчить цвіркун – на дощ, а дуже сюркоче пізно ввечері – завтра буде гарна днина*; рос. *Без первой ласточки весна не обходится*; в) епітети-характеристики (переважають у слов'янських мовах): укр. *Поява комарів-товкунців у жовтні – на м'яку зиму*; рос. *Малоснежный Гурьян – к малому располью*.

Лінгвокогнітивна природа прислів'їв із семантикою прикмет зумовлює семантичні та синтаксичні характеристики, які відображено у структурі фрейму: спільні семантичні ознаки у складі прислів'їв із семантикою прикмет, представлені ФСГ; лексичне наповнення, до якого входить культурологічно релевантна лексика (фонова, безеквівалентна); модусна сфера (метафорична або метонімічна образність, римування). Для побудови сітки фреймів здійснено об'єктивізацію ключових учасників ситуації для прислів'їв із семантикою прикмет кожної мови, які є вершинними вузлами і наповнені відповідними слотами. Отже, спільними для всіх чотирьох мов при фреймовому моделюванні корпусу прислів'їв із семантикою прикмет виявилися такі вершинні вузли: ДІЯЧ / ДІЯ (агенс) → ДІЄ З МЕТОЮ → на ЩОСЬ (пацієнс) → за допомогою ЧОГОСЬ (інструмент) → РЕЗУЛЬТАТ. Необхідним видається введення до слотів, що формують фреймову модель, не тільки знань про реалії навколишнього світу (*слоти першого порядку*), а й установлення відношень між ними, які формують *слоти другого порядку*.

Фреймова структура у складі прислів'їв із семантикою прикмет представлена в рамках предметноцентричного (складається із системи пропозицій, де до одного й того ж логічного суб'єкта приєднується декілька логічних предикатів: у центрі уваги перебуває сам предмет) й акціонального (конституентами є декілька предметів, наділених семантичними ролями; акцент зміщується на взаємодію одного предмета з іншими) (С. Жаботинська) фрейму й базується на двох різновидах слотів – *першого і другого порядку*.

Фреймове моделювання прислів'їв із семантикою прикмет німецької, англійської, української та російської мов представлено вершинними вузлами, спільними для всіх чотирьох мов: ДІЯЧ / ДІЯ (агенс) → ДІЄ З МЕТОЮ → на ЩОСЬ (пацієнс) → за допомогою ЧОГОСЬ (інструмент) → РЕЗУЛЬТАТ. До слотів першого порядку вершинного вузла ДІЯЧ / ДІЯ (агенс) у прислів'ях із семантикою прикмет зіставлюваних мов відносно персоніфікований хрономаркер; явище природи у прямій чи метафоричній номінації; явище природи + хрономаркер, напр.: нім. *Trägt Fabian den Nebelhut, tut das den Bäumen gar nicht gut*; англ. *In the wane of the moon, a cloudy morning bodes a fair afternoon*; укр. *Грім у вересні віщує меншу осінь*; рос. *Гром ранней весной – к похолоданию*. Слоти інших вершинних вузлів у зіставлюваних мовах такі: ДІЄ З МЕТОЮ (вияв активності надприродних сил, вияв зв'язку між природними явищами, сприяння господарюванню, попередження); на ЩОСЬ (пацієнс – об'єкт господарювання, явище природи або не виражений); за допомогою ЧОГОСЬ (інструмент – метафоричний (персоніфікований) або фоновий, метонімічний або відсутній); РЕЗУЛЬТАТ (явище погоди або зміна господарської діяльності людини).

Порівняння семантики лексем, що вербалізують слоти першого порядку, засвідчує провідну роль персоніфікованих хрономаркерів (назв місяців, пір року, агіонімів) у прислів'ях із семантикою прикмет досліджуваних мов.

У результаті комплексного аналізу прислів'їв із семантикою прикмет, заснованого на спільності їх узагальненої семантики, лексичному наповненні, експресивній й культурній базі у роботі представлено універсальний концепт НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ. Цей концепт не є відкритою одиницею етнічної свідомості, а сприймається як сталие утворення, яке втілює досвід минулих поколінь і є узагальненням функціональної універсальності прислів'їв із семантикою прикмет.

Основним при виявленні концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ у структурі прислів'їв із семантикою прикмет досліджуваних мов є специфічний набір уявлень, що склалися у колективній свідомості кожного етносу-носія німецької, англійської, української та російської мов. Ці узагальнення містять дані для спільного схематичного структурування концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ (рис. 1).

Четвертий розділ “Прагматична природа прислів'їв із семантикою прикмет у далекоспорідних мовах” містить опис типових семантико-синтаксичних моделей, зокрема характеризує корелятивність семантико-синтаксичних моделей і МА в аналізованих прислів'ях.

Прийомом семантико-синтаксичного моделювання є побудова інваріантних моделей, проєктованих на прислів'я з семантикою прикмет. У нім. мові виокремлено 4 типи моделей, напр. *суб. + пред. → folgen* + очікувана ситуація:

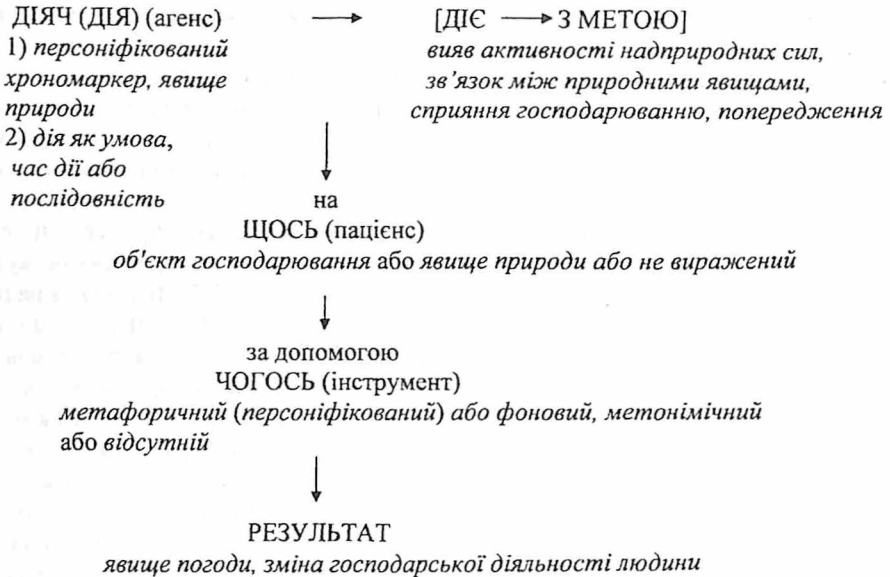

Рис. 1. Фреймова модель концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ

Wenn es keinen strengen Winter gibt, folgt meist auch kein guter Sommer.

Поширена проста й ускладнена модель простого речення (15 % речень): *Kleiner Regen löscht großen Staub*; в англ. мові – 3 моделі, напр. суб. + атрибут → пред. (очікувана ситуація): *A cloudy sky on Friday and Saturday, says Bhadarri, is a sure precursor of rain*; в укр. мові – 5 моделей, напр. суб. + пред. (наявності / появи) + темпор. адверб. → очікувана ситуація: *Якщо на Тетяну іде сніг – літо буде дощовим*; у рос. мові – 6 моделей, які присутні у вищезазначених мовах. У рос. мові поширені безсполучникові речення з недиференційованим умовно-наслідковим зв'язком, підсиленням тире: *Комары с весны вытятся (токутся) высоко – овес будет высок*.

Прислів'я з семантикою прикмет представлені МА, скерованими на інформування, прогнозування, попередження або ж заборону дії у зв'язку з несприятливими / сприятливими погодними умовами, тому аксіологічна семантика такої ілюкції є культурно релевантною. Вона базується на ментальній основі етносу, його категоричності / некатегоричності, толерантності, специфіці діяльності. В одиницях аналізованого типу виразними є локутивний та іллокутивний компоненти як власне мовне втілення МА та його комунікативний намір. Семантико-синтаксичні моделі прислів'їв із семантикою прикмет є граматичними побудовами, на які нашаровується “жива” ситуація МА. У прислів'ях із семантикою прикмет як МА семантика прогнозу послаблена, водночас актуалізована прагматична функція, тобто спрямованість на зміну поведінки адресата.

Серед різновидів МА у рамках прислів'їв із семантикою прикмет зіставлюваних мов виявлено *асертивні та директивні (прескриптивні, сугестивні)*

типи МА. Частотність їхньої поширеності у досліджуваних мовах неоднакова. З'ясування такої відмінності та її проєкція на національно-мовну картину світу розкривають лінгвокультурний потенціал прислів'їв із семантикою прикмет німецької, англійської, української, російської мов у зв'язку з їхньою прагматичною природою. У встановленні типів МА прислів'їв із семантикою прикмет є певна умовність, оскільки, який би директивний вид висловлювання вони не становили, навіть асертив, іллокутивна мета насправді інша – попередити, поінформувати, застерегти.

Встановлено, що в усіх аналізованих мовах виявлена абсолютна перевага асертивних типів МА (серед 250 одиниць кожної з мов: нім. – 90 %, англ. – 72 %, укр. – 83 %, рос. – 60 %). Для німецької мови характерний описовий асертив із адресатом у формі суб'єкта: *Ist's im August recht hell und heiß, so lacht der Bauer im vollen Schweiß*, а також який не містить у своїй структурі адресата: *Wenn die Sonne scheint sehr bleich, ist die Luft an Regen reich*. У цій мові виявлено мінімальну кількість прескриптивів із категоричним наказом. Для англійських прислів'їв із семантикою прикмет властива перевага складних МА – розповідних асертивів, виражених складнопідрядними реченнями з відношенням умови або (рідше) часу: *If the first thunder is from the east the winter is over*. В українській мові на тлі загального домінування асертивів наявне переважає розповідних МА, оформлених пропозиціями з ментально забарвленою лексикою: *Марець третяку біку ріг зломить*. У російських прислів'ях із семантикою прикмет домінують асертивні типи МА, оформлені безсполучниковими конструкціями з причиново-наслідковим або умовним зв'язком, напр.: *Низко улетают перелетные птицы – короткая осень*. У цій мові виявлена найбільша кількість прескриптивів із категоричним наказом, напр. *Сей в ненастье, а собирай в ведро. Усе ж наказовість чи категоричність – рідкісне явище у сфері прислів'їв із семантикою прикмет досліджуваних мов. У німецькій, а особливо в англійській мовах специфічним типом сугестивів є ритмічні віршовані прислів'я з семантикою прикмет, напр.: нім. *Wenn der Nebel fällt zur Erde, Wird bald gutes Wetter werden; Steigt der Nebel nach dem Dach, Folgt bald Regen nach*; англ. *A weather-gall at morn, fine weather all gone; A rainbow towards night, fair weather in sight. Rainbow at night, sailor's delight; Rainbow in morning, sailors take warning*.*

Таблиця 1

**Співвідношення прислів'їв із семантикою прикмет як типів МА
у зіставлюваних мовах**

МА	нім. мова	англ. мова	укр. мова	рос. мова
Асертиви	90 %	72 %	83 %	60 %
<i>Директивні</i>				
Прескриптиви	6 %	8 %	5 %	35 %
Сугестиви	4 %	20 %	12 %	5 %
Загальна кількість	100 %	100 %	100 %	100 %

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі висновки:

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження ґрунтується на таких положеннях: 1) прислів'я з семантикою прикмет належать до паремійного фонду кожної з досліджуваних мов і демонструють здатність людини прогнозувати події і явища навколишньої дійсності, транслюючи їх наступним поколінням; 2) наявність образних семантичних ознак зумовлює диференціацію прислів'їв із семантикою прикмет як особливих ФО, що знаходяться у видовому відношенні до паремій; 3) лінгвокогнітивна природа прислів'їв із семантикою прикмет виражена в їх концептуалізації у структурі універсального концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ; 4) прагматична природа цих одиниць виявляється в їх структурно-синтаксичному моделюванні як асертивних і директивних мовленнєвих актів.

Розроблена комплексна методика, що оперує актуальними для сучасної наукової парадигми методами і прийомами, виявилася ефективною для розкриття лінгвокогнітивної і прагматичної природи аналізованих одиниць німецької, англійської, української та російської мов.

Корпус прислів'їв із семантикою прикмет зіставлюваних мов класифіковано у 6 ФСГ: “Небесні об'єкти та їхні ознаки”, “Метеорологічні явища”, “Тваринний світ”, “Рослинний світ”, “Назви часових відрізків”, “Геортоніми”. ФСГ “Метеорологічні явища” є однією з найуживаніших у кожній з мов і виявляє таку специфіку: наявність різноманітних назв вітрів у германських мовах і переважання номінацій опадів і температурних режимів – у слов'янських. У ФСГ “Назви часових відрізків” специфічно доміантними хроновербалізаторами є: у нім. мові – пов'язані з рибальством, мисливством, селянськими правилами; в англ. мові – переважають короткі часові відрізки; в укр. мові – уживані діалектні назви часових реалій та загальні назви з семантикою “час”; у рос. мові – перевага хронолексем, оформлених як прикладки. ФСГ “Геортоніми” характеризується міжмовною опозицією: урочисте й піднесене народне зображення лику святих у германських мовах і конотативно применшене – у слов'янських. У прислів'ях із семантикою прикмет виявлено фонову, безеквівалентну і конотативно-образну лексику, яка демонструє національно-культурний потенціал цих одиниць у кожній з досліджуваних мов.

Фреймове моделювання прислів'їв із семантикою прикмет кожної мови представлено вершинними вузлами та слотами першого і другого порядків, спільними для німецької, англійської, української, російської мов у рамках предметноцентричного й акціонального фреймів. У результаті цього аналізу було змодельовано концепт НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ як узагальнення універсальної прогностичної функції досліджуваних одиниць у німецькій, англійській, українській та російській мовах. Цей концепт не є відкритою одиницею етнічної свідомості, а сприймається як стале утворення, яке втілює досвід минулих поколінь і узагальнює функціональну універсальність прислів'їв із семантикою прикмет.

За результатами семантико-синтаксичного моделювання досліджувані одиниці представлено такими моделями: у німецькій мові – 4 типи моделей; в англійській мові – 3 типи моделей; в українській мові – 5 типів моделей, у російській мові – 6 типів моделей. Аналіз пропозицій у проекції на МА та стереотипні ситуації, у яких реалізуються прислів'я з семантикою прикмет,

дав змогу виявити *асертивні* та *директивні* (*прескриптивні, сугестивні*) типи МА зіставлених одиниць. Частотність їхнього поширення у кожній з мов неоднакова. Зокрема, абсолютну перевагу мають асертивні типи МА в кожній з мов, прескриптивних найбільше в російській мові, сугестивних – в англійській.

На ґрунті лінгвокогнітивної та прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет окреслено насамперед ті універсальні закономірності відображення культурних надбань у свідомості носіїв європейських мов, що зумовлені спільними процесами і механізмами когнітивного моделювання явищ навколишнього світу, а також відмінності, пов'язані зі специфікою кожної з мов, в якій аналізуються ці одиниці (у німецькій – педантизм, практичність, увага до промислів й міфології; в англійській – потреба в диференціації добового циклу, увага до морських професій; в українській – богобоязливість, зосередження на релігійній символіці; у російській – акцентуалізація на деталях природи, скептицизм).

Перспективами подальших наукових студій може стати використання застосованої у роботі методики для аналізу інших паремійних одиниць; аспекти і підходи, на яких ґрунтується дисертаційна праця, можна проєктувати на інші мови і національно-культурні континууми.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Маштакова Н. В. Семантическая структура пословиц-прикмет как одного из элементов германской и русской культуры / Н. В. Маштакова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Сер. 9 “Сучасні тенденції розвитку мов”. – Вип. 5. – С. 193–199.
2. Маштакова Н. В. Народні прикмети як елемент мовної картини світу російської та німецької культур / Н. В. Маштакова // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Графіка, 2011. – Вип. 9. – С. 322–329.
3. Маштакова Н. В. Національно-культурна сутність прислів'їв з семантикою прикмет у різноструктурних мовах / Н. В. Маштакова // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. пр. – Ужгород : ФОП “Бреза”, 2012. – Вип. 10. – С. 208–212.
4. Маштакова Н. В. Визначення термінопоняття національно-мовної картини світу в межах фразеології / Н. В. Маштакова // Наукові записки. – Вип. 105 (1). – Сер. : “Філологічні науки (мовознавство)” : у 2-х ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2012. – С. 190–194.
5. Маштакова Н. В. Гіпо- і гіперонімічні відношення у сфері фразеологізмів різноструктурних мов / Н. В. Маштакова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – № 64. – С. 212–215.
6. Маштакова Н. В. Спільність лексико-семантичних груп прикмет української, російської, англійської та німецької мов / Н. В. Маштакова // Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 6. – С. 128–133.

7. Маштакова Н. В. Культурологическая семантика антропонимов как временных маркеров в приметах украинского, русского, английского и немецкого языков / Н. В. Маштакова // Актуальные проблемы коммуникации и культуры-15 : сб. науч. тр. рос. и зарубежных ученых. – М. ; Пятигорск : ФГБОУ ВПО “Пятигорский государственный лингвистический университет”, 2013. – Вып. 15. – С. 233–236.

8. Маштакова Н. В. Статус прислів'я як самостійного жанрового різновиду / Н. В. Маштакова // Загальні проблеми фразеології : матеріали міжнар. наук. конф. – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2011. – С. 62–64.

9. Маштакова Н. В. Прикмети як одиниці пареміки національної мови / Н. В. Маштакова // Мова. Культура. Комунікація : На перехресті світів : [матеріали III-ї міжнар. наук. конф. (Чернігів, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 26 квіт. 2012 р.)]. – Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2012. – С. 76–78.

10. Маштакова Н. В. Прямі номінації часових реалій прикмет у лінгвокультурологічному аспекті (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов) / Н. В. Маштакова // Лингвистические и культурологические традиции и инновации : сборник материалов XII Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Н. А. Качалова ; Томский политехнический университет. – Томск : Изд-во Томского политех. ун-та, 2012. – С. 60–63.

АНОТАЦІЯ

Маштакова Н. В. Лінгвокогнітивна і прагматична природа прислів'їв із семантикою прикмет (на матеріалі німецької, англійської, української та російської мов). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2013.

У дисертації запропоновано новий інтегрований підхід до вивчення лінгвокогнітивної і прагматичної природи прислів'їв із семантикою прикмет у німецькій, англійській, українській та російській мовах; класифіковано прислів'я з семантикою прикмет у фразеосемантичній групі; здійснено їх фреймове моделювання у структурі концепту НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ у німецькій, англійській, українській та російській мовах; проаналізовано прислів'я з семантикою прикмет за типами мовленнєвих актів і розкрито їх прагматичний потенціал; виявлено загальні тенденції у лінгвокогнітивному та прагматичному моделюванні прислів'їв із семантикою прикмет та відмінності у їх національно-культурних варіантах.

Ключові слова: прислів'я із семантикою прикмет, лінгвокогнітивна природа, прагматика, фреймове моделювання, мовленнєвий акт, концепт НАРОДНИЙ ПРОГНОЗ.

АННОТАЦИЯ

Маштакова Н. В. Лингвокогнитивная и прагматическая природа пословиц с семантикой прикмет (на материале немецкого, английского, украинского и русского языков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.15 – общее языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2013.

В диссертационном исследовании предложен новый подход к изучению лингвокогнитивной и прагматической природы пословиц с семантикой примет немецкого, английского, украинского, русского языков; классифицированы пословицы с семантикой примет во фразеосемантические группы; осуществлено их фреймовое моделирование в структуре концепта НАРОДНЫЙ ПРОГНОЗ; пословицы с семантикой примет проанализированы как типы речевых актов; определены общие тенденции в лингвокогнитивном и прагматическом моделировании пословиц с семантикой примет и отличные в их национально-культурных вариантах.

Описание фонда пословиц с семантикой примет проведено на материале четырех языков (немецкого, английского, украинского, русского) в сопоставительном аспекте, исходя из лингвокультурологических констант этих языковых единиц. Фактологическая база исследования составляет 1000 единиц, по 250 из каждого языка. Охарактеризована теоретическая основа изучения пословиц с семантикой примет в современной лингвистике в аспекте их принадлежности к паремийному фонду германского и славянского языков. Разработана комплексная методика анализа пословиц с семантикой примет в немецком, английском, украинском и русском языках. Исследованы лингвокогнитивная и прагматическая природа пословиц с семантикой примет и их лингвокультурологический феномен. На основе сходства обобщенной семантики выделены 6 ФСГ: “Небесные объекты и их признаки”, “Метеорологические явления”, “Животный мир”, “Растительный мир”, “Геортонимы”, “Название временных отрезков”; при необходимости – микрогруппы.

Пословицы с семантикой примет проанализированы в рамках фреймового моделирования (определены вершинные узлы и слоты первого и второго порядков), выделен универсальный концепт НАРОДНЫЙ ПРОГНОЗ. Подробно описаны 18 семантико-синтаксических моделей, по несколько в каждом из исследуемых языков, осуществлена их классификация как типов речевых актов. Исследование показало разное соотношение ассертивных и директивных (прескриптивных и сугестивных) типов речевых актов в немецком, английском, украинском и русском языках. В процессе исследования было установлено преобладание ассертивных речевых актов в германских и славянских языках. Директивность – довольно редкое явление в сфере пословиц с семантикой примет исследуемых языков. В работе установлено, что наибольшее количество директивных типов речевых актов, а именно прескриптивов присутствует в пословицах с семантикой примет русского языка, оформленных чаще всего в обращении к адресату глаголом второй формы единственного числа.

Проведен сопоставительный анализ лингвокогнитивной и прагматической природы изучаемых единиц, выделены лингвокультурологические особенности сопоставляемых далекородственных языковых континуумов. На основе лингвокогнитивной и прагматической природы пословиц с семантикой примет выявлены национальные особенности экстралингвистических факторов влияния на

формирование мотивационно-ценностной сферы носителей немецкого, английского, украинского и русского языков (нем. – педантизм, практичность, внимание к промыслам и мифологии; англ. – потребность в дифференциации суточного цикла, внимание к морским профессиям; укр. – богобоязненность, сосредоточенность на религиозной символике; рус. – акцентуализация на деталях природы, скептицизм).

Ключевые слова: поговорки с семантикой примет, лингвокогнитивная природа, прагматика, фреймовое моделирование, речевой акт, концепт НАРОДНЫЙ ПРОГНОЗ.

SUMMARY

Mashtakova N. V. Linguistic, cognitive and pragmatic nature of proverbs with omens semantics (on the basis of German, English, Ukrainian, Russian languages). – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.15 – General Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2013.

The thesis suggests a new integrated approach to cognitive and pragmatic nature of proverbs with omens semantics of German, English, Ukrainian, Russian languages; it classifies proverbs with omens semantics in phrase and semantic groups; presents their frame modelling in the structure of concept PEOPLE'S FORECAST in German, English, Ukrainian, Russian languages; analyses proverbs with omens semantics as speech acts and their pragmatic potential has been revealed; characterizes common tendencies in linguistic and cognitive and pragmatic modelling of proverbs with omens semantics and distinctive of their national and cultural variants.

Key words: proverbs with omens semantics, linguistic and cognitive nature, pragmatics, frame modelling, speech act, concept PEOPLE'S FORECAST.

НБ НПУ

100182542

Підписано до друку 13.11.2013 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 57.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru
Сайт: nsvit.cc.ua

ГКЗНУВЗТУ